

Zemlja u biblijskoj vjeri i zemljoradničkoj stvarnosti

Biblijske, teološke i pastoralne smjernice za kvalitetnije poimanje značenja zemlje u seosko-zemljoradničkim kršćanskim zajednicama

Đurica PARDON

magistar dogmatske teologije i
župnik u Punitovcima

1. Uvod

Ne možemo se oteti općem dojmu kako je naša kršćanska vjera, vrlo često neopravdano i »previše«, usmjerena prema nebeskim i nadzemaljskim stvarnostima, ponekad toliko da se s uma smeće realnost života i zemaljska stvarnost. Čovjek je, iako pokretan Duhom Božjim, ipak svim svojim bićem ukorijenjen u zemlju u kojoj se kao konkretno biće nalazi, u kojoj živi i na kojoj čvrsto stoji svojim nogama, s kojom ga vežu ne samo materijalne, nego i duhovne veze ljubavi prema domovini, zavičaju i rodnoj grudi. Osobito su za zemlju, njezinu plodnost i njezin život, vezani zemljoradnici, većinom seljaci, koji kroz prirodne cikluse sjetve i žetve, plodnosti tla i životvornosti vidljive na svakoj njezinoj grudi, žive i organiziraju svoj život u skladu sa svojom zemljom i njivom na kojoj uzgajaju stoku i bilje te priskrbljuju hranu ne samo za sebe, nego i za mnoge druge ljude.

Zemljoradnički život i život seoske zajednice nije samo materijalno vezan za zemlju, ona predstavlja i duhovnu vrijednost njihova života. Zbog toga teološka dimenzija zemlje u okviru pastoralne brige za seosku/zemljoradničku zajednicu vjernika ima posebnu važnost, a svijest o teološkom značenju zemlje nužan je i neizostavan čimbenik pastora kako za same zemljoradnike, tako, a možda i još više, za njihove pastire. Ne možemo ne

primjetiti kako je upravo i sama riječ »pastoral«, koja podrazumijeva postojanje pastira i vjerničkog stada, životno i originalno povezana i proistječe iz zemljoradničko-stočarskog okružja i poimanja Crkve kao zemaljske zajednice koja vođena Božjom riječju putuje kroz ovozemaljsku stvarnost. Istina, Crkva je usmjerena prema nebu i vječnoj stvarnosti, ali njezin je hod ovozemaljski i njezina je stvarnost također ovdje i sada čvrsto utemeljena na zemlji.¹

U ovom članku smjeramo ukazati na važnost zemlje u Bibliji, biblijskoj vjeri, a onda i u pastoralnom djelovanju koje se na temelju Božje riječi zapisane u biblijskim tekstovima razvija kao oblik naviještanja, služenja i ljubavi kroz posvećivanje konkretnom čovjeku zemljoradniku koji obično živi u seoskim zajednicama u bliskom kontaktu s plodnim tlom – zemljom. Pregledom starozavjetnog biblijskog nauka o zemlji želimo u ovome članku pružiti utemeljenje za vjerodostojnije i pristupačnije pastoralno djelovanje u zemljoradničkim seoskim zajednicama te upozoriti na neke važne čimbenike koje se u pastoralu sela nipošto ne bi trebalo propustiti ili zapostaviti ukoliko želimo pružiti vjerodostojno svjedočanstvo vjere i usklađenost životvornog navještaja s istinom Božje riječi, jer se inače Crkva i njezino pastoralno djelovanje može naći u opasnosti gubljenja tla pod nogama.

2. Zemlja i zemljoradnici u krizi – ekologija, teologija i pastoral

2.1. Kriza zemlje je kriza čovjeka

Futuristički roman autorice R. Carson, *Silent Spring*,² koji je 1963. godine uznemirio svijest čovječanstva i upozorio širu javnost na ono što ljudi čine Zemlji i jedni drugima zagađujući životni okoliš, smatra se prvim jačim znakom buđenja ekološke svijesti, tj. svijesti o zagađenju okoliša kao mogućoj prijetnji ljudskom životu, prirodi, pticama i životinjama i konačno zemlji, kao tlu na kojem se sve to događa i Zemlji kao planetu. Iako je roman u vrijeme objavljivanja smatran futurističkim hororom, jer je opisivao

noćnu moru koja bi se u budućnosti mogla dogoditi, takva budućnost je gotovo postala stvarnošću u današnje doba, dakle, samo šezdeset godina kasnije. Znanstvenicima, ekonomistima i političarima koji danas razmišljaju i govore o tom problemu pridružuju se i vodeći ljudi Crkve, papa Ivan Pavao II., papa Benedikt XVI., ekumenski patrijarh Bartolomej I. i mnogi drugi, koji smatraju kako kriza nije jednostavno problem znanosti, ekonomije i politike, već da je sadašnje krizno stanje pokazatelj nečeg duboko krivog u dosadašnjim ljudskim stavovima i djelovanju. Kriza je pokazatelj problema duha. »Ljudi danas žive u pustinjama siromaštva, gladi i žeđi«, a »bogatstva zemlje više ne služe za izgradnju Božjeg vrta da svi u njemu žive, nego su stavljena u službu vlasti i moći izrabljivanja i razaranja.«³ Na poseban način, u svojoj poruci za Dan mira 2008., papa Benedikt XVI. svraća pozornost kršćana na Zemlju kao mjesto i dom življenja ljudskog roda, kojem svi ljudi trebaju pridonositi svojom kreativnošću i sudjelovati svojom odgovornošću. A za isti dan 2010. poručuje svijetu: »Ukoliko želite postići mir, zaštitite stvorenja!« Tako potvrđuje nauk izrečen u enciklici *Caritas in Veritate*, o tome kako je razvoj čovječanstva usko vezan uz ljudski odnos prema svome prirodnom okolišu i odgovornosti prema njemu.⁴ I papa Franjo, pridružujući se svojim prethodnicima, već na početku svog mandata upozorava na krizno stanje ljudskog odnosa prema zemlji te se snažno zauzima za pravednu raspodjelu zemaljskih dobara i plodova zemlje kojima se ljudi hrane, a koji su zbog nepravedne raspodjele nedostupni svim ljudima te su mnogi stanovnici Zemlje zakinuti za osnovno pravo, pravo na život. koje se ostvaruje kroz konzumiranje prava na hranu, dovoljnu barem za preživljavanje. O potrebi čuvanju svijeta papa Franjo progovorio je već u propovijedi na euharistijskom slavlju svoga ustoličenja: »Ljubazno molim sve one koji su na odgovornim položajima u ekonomiji, politici i društvu, sve muškarce i žene dobre volje: budimo 'čuvari' stvorenog svijeta, Božjeg nauma upisanog u svijet, čuvari drugoga, čuvari okoliša; ne dopustimo

¹ »Crkva je obrađena zemlja ili Božja njiva (usp. 1Kor 3,9). Na toj njivi raste stara maslina, čiji su sveti korijen bili Patrijarsi; u njoj se dogodilo i dogodit će se pomirenje Židova i Grka (usp. Rim 11,13-26). Zasadio ju je nebeski Vinogradar kao odabrani vinograd (Mt 21,33-43 par.; usp. Iz 5,1ss).« LG, 6; »Krist, jedini Posrednik, saznao je ovdje na zemlji svoju svetu Crkvu, zajednicu vjere, nade i ljubavi, kao vidljivi sklop; on ju bez prestanka podržava te po njoj na sve razlijeva istinu i milost. Društvo, pak, opskrbljeno hijerarhijskim organima, i otajstveno Kristovo tijelo, vidljivi zbor i duhovna zajednica, zemaljska Crkva i Crkva obdarena nebeskim dobrima, ne smiju se smatrati kao dvije stvari, nego one tvore jednu složenu stvarnost koja nastaje sraščivanjem ljudskoga i božanskoga elementa.« LG, 8.

² R. CARSON, *Silent Spring*, Hamilton, London, 1963.

³ Iz inauguracijske propovijedi pape Benedikta XVI., 24. travnja 2005. na: www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/homilies/2005/documents/hf_benxvi_hom_20050424_inizio-pontificato_en.html (8. 1. 2014.)

⁴ Poruka u cijelosti na: www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20091208_xliiii-world-day-peace_en.html (8. 1. 2014.). Također vidi i govor prilikom primanja šestorice novih veleposlanika pri Sv. Stolici od 9. 6. 2011. na: www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2011/june/documents/hf_ben-xvi_spe_20110609_ambassadors_en.html (21. 8. 2013.). Širi prikaz ekološkog nauka suvremenoga crkvenog učiteljstva, a napose pape Benedikta XVI., vidi u: S. MORANDINI, *Il creato e la sapienza del custodire*, u: *Dialoghi* 7 (2008.)2, 42.-51.

da znakovi uništenja i smrti prate naš svijet na putu njegova napretka!«⁵

Već samo primjećivanje ugroženosti čovjekova životna okoliša dovelo je sredinom dvadesetog stoljeća do rasta zabrinutosti i otvorilo potrebu podizanja svijesti o nužnosti otkrivanja uzroka ekološke krize i smanjenja daljnjega štetnog djelovanja na Zemlju i njezin životni sustav. Rast svijesti o potrebi očuvanja ekološkog sustava Zemlje, od E. Häckela koji je ekologiju definirao kao »znanost koja se bavi istraživanjem interakcija organizama i okoliša« (οίκος = kuća, dom, boravište, stanište + λόγος = riječ, govor ili znanost) pa do danas kad ekologija uključuje interdisciplinarni pristup problemima vezanim uz održanje postojanja čitave biotičke i abiotičke stvarnosti na Zemlji, uvelike je napredovala. Napredak je postignut ponajviše rastom znanstvenih proučavanja i uočavanja međuodnosa u svijetu te odnosa čovjeka i njegova ponašanja na životni okoliš. Međutim, temeljno pitanje zaštite i očuvanja okoliša, kako zaključuje M. Meštrov, jest pitanje odgovornosti pojedinca i društva prema onome što čovjek čini s ekosustavom, biosferom, organskim vrstama, sa sobom samim i s budućim naraštajima. To pitanje je pitanje etike, savjesti i svijesti svakog pojedinca, svijesti društvene zajednice, svakog naroda, države i međunarodne zajednice. Ekološka svijest ovisi o filozofskom konceptu razmišljanja o čovjeku, ali i o teološkom shvaćanju čovjeka, stvorenog svijeta, a napose o teološkom shvaćanju odnosa između čovjeka i stvorenja.⁶

2.2. Kriza zemlje je kriza teologije

Američki povjesničar L. White za ekološku krizu i nemaran, štoviše, neprijateljski stav čovjeka prema zemlji optužio je kršćanstvo i kršćansku teološku interpretaciju prvih poglavlja Knjige Postanka. U članku naslovljenom *Povijesni korijeni naše ekološke krize*, objavljenom 1967., ustvrdio je kako i samo kršćanstvo snosi teret krivice za suvremeni svjetonazor koji je doveo do ekološke krize. Kritika kršćanstva od strane laičkih krugova, ali i od strane nekršćana i ateista, urodila je obranom iz kršćanskih krugova te angažiranjem kršćanskih teologa u zadaći otkrivanja ekološke mudrosti unutar ju-

⁵ Homilija pape Franje na: www.vatican.va/holy_father/francesco/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130319_omelia-inizio-pontificato_hr.html (8. 1. 2014.). Papa Franjo u mnogim je drugim prilikama također uputio poruke ekološkog sadržaja. Popis poruka pape Franje na temu ekologije i zaštite okoliša vidi na: catholicclimatecovenant.org/catholic-teachings/pope-francis (21. 8. 2013.).

⁶ Usp. M. MEŠTROV, *Ekologija, zaštita okoliša, sadržaj i domet*, u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija: znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori*, FTI, Zagreb, 2004., str. 17.-39.

deokršćanske tradicije. Istina je kako kršćanstvo, ukoliko ga se ispravno protumači, nije uzrok krize okoliša, nego je ono dio koji vodi do njezina rješenja i problem nije biblijska poruka niti kršćanska vjera, već destruktivno naslijeđe i opravdavanje pogrešnih i krivih interpretacija. No, zamjerke kršćanskoj vjeri da je u svom povijesnom razvoju ostavila negativan utjecaj na društvo te bila uzrokom ekološke krize ne mogu se u potpunosti zanijekati. Nejasni stavovi glede okoliša i dvojaki pristup problematici ekonomskog razvoja ukazali su na potrebu kritičkog ispitivanja njihovih povijesnih, znanstvenih i teoloških utemeljenja. Izvješća o stvaranju svijeta i čovjeka te njihova tumačenja izazvala su cijeli niz nejasnoća i značajnih načelnih i konkretnih sukoba između teologije i znanosti. Stoga je njihovo shvaćanje od iznimne važnosti i za teologiju, ali i za znanost, na što u današnje vrijeme ukazuju posebno tragične ekološke posljedice razvoja znanosti bez uvažavanja određenih etičkih pravila ponašanja.⁷

Pitanja koja su se podigla u želji što boljeg razumijevanja uzroka i razloga ekološke krize, a koja su postavljena interdisciplinarno, pa tako i teologiji, otvorila su potrebu redefiniranja i ponovnog osvjetljavanja nauka Crkve svjetlom biblijske vjere i predaje, zapisane osobito na prvim stranicama Biblije. Zbog toga papa Ivan Pavao II. u svojoj poruci za svjetski Dan mira još 1990. naglašava kako »međuvizija mnogih izazova, s kojima se današnji svijet mora suočiti, potvrđuje traganje za koordiniranim rješenjima, zasnovanim na koherentnoj moralnoj viziji svijeta. Za kršćanina, takva se vizija zasniva na religioznim uvjerenjima što ih crpi iz Objave. Eto zašto, na početku ove poruke, želim podsjetiti na biblijsku pripovijest o stvaranju i želim da oni koji ne dijele naša vjerska uvjerenja mogu jednako naći u tome korisne točke za zajedničku crtu razmišljanja i angažmana«.⁸

2.3. Kriza zemlje je kriza pastorala

Čovjekovo shvaćanje gospodarenja svijetom prouzročilo je tehnološki napredak kojim je on, pozivajući se na svoje pravo dano mu od Boga, opravdao uništavanje prirode i iskorištavanje prirodnih bogatstava zemlje. Kršćanska tradicija, uključujući i biblijske tekstove, često je nejasno i dvosmjerno tumačena te se može steći dojam kako je dominantni teološki i etički sustav bio upravo onaj koji je omogućavao

⁷ Usp. B. LUJIĆ, *Biblijski odnos spram prirode i čovjeka*, Pretpostavke biblijske ekologije, u: *Bosna Franciscana*, 18(2003.), str. 6.

⁸ Usp. IVAN PAVAO II., *Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim svijetom*, Papina poruka za Svjetski dan mira 1990., br. 2.-5., u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija*, str. 269.-271.

preziran pa čak i neprijateljski stav prema prirodi. Pokušaj povezivanja povijesne uzročnosti kapitalizma i protestantizma ili povezivanja katoličanstva i prezira prirode jednako je neuspješno prebacivanje krivnje s jedne na drugu kršćansku zajednicu. Sociološke studije i empirijska ispitivanja poklela su protestantsku sklonost kapitalizmu, a dokazala spremnost i volju protestantskih zajednica uputiti više sredstava u provođenje programa ozdravljenja okoliša. Mnogo studija i istraživanja o odnosu ekologije i vjere provedenih širom svijeta potvrdilo je sukladnost onoj provedenoj u Južnoj Africi (autor od kojeg preuzimamo ova mišljenja je s područja Južne Afrike, op. a.). Njome je otkriveno kako unutar misionarskih zajednica raznih kršćanskih crkava vlada »duboka šutnja« glade razvoja ekološke svijesti vjernika i kako je ekološki nauk »slijepa točka« svih kršćanskih zajednica u Južnoj Africi. Tumačenje Biblije koje je dovelo do nekih loših aspekata ljudskog ponašanja i promatranja Zemlje kao proklete zbog ljudskog grijeha i kao mjesta muke, patnje i boli, mjesta kazne koje je potrebno popraviti i njime zagospodariti, smatra se najvećim krivcem ekološke krize i općenito krivim i na biblijskom tekstu teološki neutemeljivim. Zato krizu okoliša valja promatrati kao »kairos« u kojem Crkva treba i mora premisliti svoj nauk o prirodi i pronaći adekvatne biblijske korijene teologiji koja će okoliš promatrati u svjetlu Božje objave.⁹

Svjetska ekonomska kriza, koja je samo odjek dublje krize odnosa čovječanstva prema zemlji, zahvaća i trese već duže vrijeme područje i vjernički puk naše domovine i naše nadbiskupije. Što poduzeti u trenucima kad stari oblici navještaja i pastoralne brige više ne nalaze plodno tlo, a ljudi u potrazi za kruhom svagdanjim i brigom za golu egzistenciju nisu sposobni čuti poruku Evanđelja (usp. Jak 2,15-16)? Kojom pastoralnom strategijom vođena Crkva danas može susresti potrebe vjernika? Kako danas biti prorok i pastir u sve dubljoj krizi neimaštine, kad se čini da ni nebo ne odgovara na patnje i jauk obespravljenih i potlačenih radnika, stočara, a napose zemljoradnika (usp. Am 2,6-8; 8,4-6)? Biblijska vjera tvrdi da se blagostanje uspostavlja kao plod proročkog propovijedanja i razumijevanja tradicije vjere u novim okolnostima života u kojem se događa slušanje Božje riječi kao odgovor na vlastita egzistencijalna pitanja. Čini se da je upravo u tom svom proročkom poslanju Crkva u našoj domovini propustila priliku navijestiti Božju riječ onima koji se pitaju o smislu svog životnog zemljoradničkog i

poljodjeljskog opredjeljenja. Već davne 2003. pred našim je očima i u naše uši proročkim i pastoralno osjetljivim jezikom papa Ivan Pavao II. u homiliji u Osijeku uputio svoju riječ, koja je čini se pala u zaborav, vjernicima zemljoradnicima, protumačivši im njihov poziv u svjetlu Božje riječi i uputivši na taj način i nas na novu i drugačiju pastoralnu praksu.¹⁰ Rijetka su pastoralna obraćanja zemljoradnicima, stočarima, mljekarima, vinogradarima, ribarima koji u posljednje vrijeme sve češće izlaze na ceste tražeći da se poštuje njihovo pogaženo dostojanstvo i dostojanstvo zemlje koju obrađuju i na kojoj ubiru plodove za osiguranje i svojeg, ali i života svih drugih građana.¹¹ Još su rjeđi »crkveni« pokreti, udruge ili društva, organizacije i udruženja vjernika koji se, utemeljujući svoje djelovanje na etičkom i moralnom nauku Crkve, bave promicanjem dobrobiti okoliša, zemljoradnje, zdrave ishrane i održivog uzgoja hrane, pa je to područje »prepušteno« civilnim udrugama hranjenim gotovo »religioznim« žarom tzv. »prirodnog života« unutar kojeg nema mjesta biblijskom, crkvenom i vjerničkom svjetonazoru budući da se vode interesima koji proistječu iz želje za zaradom i ekonomskim napredovanjem pod utjecajem »krupnog kapitala«.¹²

No to nije samo problem pastorala u našoj domovini, nego problem čitave Crkve, jer, kako navodi N. A. Ančić, još uvijek ne postoje posebni dokumenti središnjeg crkvenog učiteljstva koji bi se bavili zaštitom prirode i mjerama za očuvanje čovjekova okoliša (2000. god., op. a.). Drugi vatikanski sabor

⁹ Usp. E. CONRADIE, *Christianity and ecological theology: resources for further research*, African Sun Media, Stellenbosch, 2006., str. 61.-67.

¹⁰ »Idući zrakoplovom prema Osijeku, mogao sam se diviti ljepoti slavonske ravnice, zvane "žitnica Hrvatske", te su me misli same od sebe odvele k zemljoradnicima, kojih u ovome kraju ima velik broj. Njima se obraćam s posebnom ljubavlju. Draga braćo i sestre, znam da vam je život naporan i da količina uroda zemlje koji put ne odgovara svemu onome mučnom poslu što ga valja uraditi. Znam isto tako da rad na zemlji poznaje ne male teškoće. Dijelom je i izgubio na vrijednosti, a mlađi su se naraštaji još prije rata opredijelili za život u gradu, pa je tako velik broj sela gotovo ostao bez stanovnikâ. Potičem vas da ne gubite pouzdanje te imate na umu kako ste svojim težačkim poslom, što na tako rječit način svraća pozornost na biblijsku dužnost povjerenu čovjeku da sebi "podloži" zemlju i bude "gospodar" vidljivoga svijeta (usp. Post 1,28), svakodnevno "suradnici" Boga stvoritelja. Znajte da su vam Papa i Crkva blizu te da – visoko cijeneći nezamjenjivost i dostojanstvo vašega svakodnevnog truda – žele da se poljoprivredi i ljudima i ženama, koji obrađuju zemlju, prizna prava vrijednost u sveukupnome razvoju društvene zajednice (usp. GS, 67; *Laborum exercens*, 21).« Cijeli tekst homilije na: www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/2003/documents/hf_jpii_hom_20030607_osijek_hr.html (8. 1. 2014.).

¹¹ Više o ovoj problematici: V. ČUTURA, Čovjek bez zemlje ne može postojati, u: *Glas Koncila*, 49 (2012.), str. 6.-7.

¹² Više u intervjuu s Moranom Brkljačić Žagrović u: V. ČUTURA, Interesi krupnoga kapitala ugrožavaju ljudsku vrstu, u: *Glas Koncila*, 49 (2012.), str. 6.-7.

nije dotaknuo tu temu jer u to vrijeme problem okoliša očito još nije bio uočljiv i izražen ni u društvu ni u svijesti katoličkih vjernika. Rasprava o problemu okoliša javlja se u Njemačkoj kod protestanata, a tek početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća kod katolika. Tek 1990. godine zajedničkom izjavom Vijeća Evangeličke Crkve i Njemačke biskupske konferencije službeno se osvrće na problem okoliša i iznosi potreba odgovornosti za ono što je stvoreno. Ovaj dokument pristupa problemu krize okoliša kao etičkom izazovu i polazeći od teologije stvaranja i otkupljenja omogućuje dublji pogled na stvorenje i okoliš.¹³

3. Povratak zemlji – put teologije i pastoralna

3.1. Smjer: zemlja – zemlja

Stoljetno zanemarivanje ili nebavljenje Zemljom, kako primjećuje J. Hart, uvodeći u problematiku oko razvoja odnosa Katoličke Crkve prema njoj, preokrenulo se, nastojanjem teologa i drugih znanstvenika, u zauzeto zauzimanje za Zemlju i isticanje njezine unutarnje vrijednosti. Katolička i druge grane kršćanstva tijekom gotovo dva tisućljeća rijetko su i razmišljale o Zemlji *in se*. Redovito su je promatrali kao mjesto ljudskog života i postojanja, zatim kao pozornicu na kojoj se nalaze ljudi koji rade za svoje spasenje vjerujući i u dolazak boljega svijeta. Kao Božje stvorenje, dio cijeloga svemira, Zemlja je bila shvaćana kao dokaz Božjeg stvaralaštva i Božje milosti. Divna Božja djela postoje zato da bi im se divili. Uloga je tih djela, kako je to Bog želio, pridonositi zadovoljenju ljudskih potreba. Sve što je stvoreno, stvoreno je za čovjeka, koji je stvoren na sliku Božju, a čovjek zemaljska dobra treba iskorištavati za sebe oblikujući ih u svrhu utaživanja svojih potreba. Uistinu, zemlja i njezine šume i doline bijahu nesavršene u svom iskonskom stanju, a postizale su savršenost samo kad bi ih ljudske ruke promijenile. Drvo je bilo bolje kad je stol, a livada ukoliko bi na njoj bilo seosko gospodarstvo. Katolici i drugi kršćani koji su tako *instrumentalizirali* (učinili robom) prirodu nisu vidjeli bilo kakvu unutarnju vrijednost u drugim stvorenjima. Ponekad bi neki pojedinci unutar kršćanstva (kao npr. sv. Franjo Asiški) postali poznati zbog cijenjenja izvorne prirode i svoga stava prema drugim bićima koja ne pripadaju ljudskoj vrsti. No mnoštvo (i klerika i laika) kršćana bili su više zabrinuti za onaj život koji će doći, negoli za život na Zemlji. Tek koncem drugog milenija kršćanstva Katolička Crkva po svojim hijerarhijskim, insti-

tucijskim strukturama i vodstvu, a poučena uvidima mislilaca iz laičke zajednice, počela je promovirati brigu za Zemlju. U početku, osobito unutar hijerarhije, katolička briga bila je ograničena na nju kao opskrbiteljicu životnih potreba čovječanstva. Zatim se briga minimalno proširila na zagovaranje Zemlje kao doma i mjesta gdje ljudska i šira biotička zajednica prima potrebno za svoj život. U konačnici, katolički crkveni vođe i znanstvenici izrazili su svoje uvažavanje i prihvaćanje unutrašnje vrijednosti Zemlje i cijelog života na Zemlji drugih bića i njihove vlastite vrijednosti, koje ona u sebi imaju kao dijelovi Božjeg stvorenja. Njihova vrijednost ne dolazi od čovjeka niti im čovjek može pripisati kakvu vrijednost. Takav razvoj katoličke misli rijetko je, ukoliko uopće, dolazio od strane crkvene hijerarhije. Njegov prvi izvor bili su teolozi, etičari i drugi znanstvenici koji su, budući da su postali svjesni znanstvenih studija koje su ukazivale na razvoj svjetske krize okoliša, zbog toga počeli promovirati brigu za Zemlju i poštivanje Zemljine biosfere.¹⁴

3.2. Smjer: zemlja – teologija

Priznajući moguću krivicu uzroka ekološke krize u teološkom nauku judeokršćanske tradicije, mnogi su kršćanski pa i židovski teolozi shvatili vrijeme krize kao »kairos« u kojem valja ponovo i na suvremen način navijestiti vrijednosti vjere, stoga predlažu »povratak zemlji«, a u teološkom govoru upotrebu razumljivih »zemaljskih pojmova«. Takav pristup zahtijeva radikalni preokret u shvaćanju ljudskog identiteta ponovnim »uzemljavanjem«, shvaćanjem vlastitog identiteta u povezanosti s identitetima svih drugih bića. Neki su predložili i »recikliranje« teoloških istina u svrhu odvajanja onoga što je kršćanski nauk tijekom povijesti, bilo zbog nepoznavanja znanosti ili zbog vlastite komotnosti vjernih zajednica i vjernika osobno, kao štetno, usvojio. Tako bi recikliranje podrazumijevalo prelazak s hijerarhijskoga na ekološki model, s antropocentrizma na biocentrizam, s pasivne duhovnosti na aktivnu i zauzetu duhovnost, s eklezijalne solidarnosti na ekološku solidarnost. Teološki govor, na koncu, kako zaključuju ekološki teolozi, pa i po opasnost da se »zaprlja«, valja ponovo učiniti shvatljivima i prihvatljivim upotrebljavajući zemaljske pojmove, ali u novom svjetlu i s novom dubinom.¹⁵

Zato suvremena teološka gibanja upućuju na povratak zemlji kao putu prema ponovnom stjecanju ukorijenjenosti ljudskog teološkog razmišljanja i

¹³ Usp. N. A. ANČIĆ, Odgovornost kršćana za stvoreno, Crkveni dokumenti o ekološkoj problematici, u: B. VULETA, A. VUČKOVIĆ (ur.), *Odgovornost za život*, Zbornik radova, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2000., str. 377.

¹⁴ Usp. J. HART, Catholicism, u: R. S. GOTTLIEB, *The Oxford handbook of religion and ecology*, Oxford University Press, New York, 2006., str. 65.-66.

¹⁵ Usp. E. CONRADIE, *Christianity and ecological theology*, str. 65.

pastoralnog djelovanja u stvarnosti. Gledano očima Biblije, vjera je povijesno svjedočanstvo odnosa između izraelskog naroda i Boga. Biblija se prije svega bavi problemom izmještenosti i traženja mjesta. Ona uistinu obećava upravo ono što suvremeni svijet niječe. Stoga se u Bibliji zemlja upotrebljava i razumijeva kao simbol za označavanje *stvarnog busena zemlje* na kojem narod može biti siguran i osiguran, gdje uživa smisao i dobrobit bez ikakva pritiska i bilo čijeg uplitanja, u punini radosti i blagostanja kojim su označeni kako društveni, tako i osobni odnosi. Neprestano traženje i otkrivanje vlastitog mjesta unutar vremena i prostora temeljna je oznaka putovanja izraelskog naroda s Bogom. To traženje mjesta pripadanja, traženje vlastitog doma, mjesta gdje narod kao cjelina i pojedinci mogu biti sigurni, gdje mogu uživati u blagostanju, bez pritiska i prisile, gdje mogu doživjeti smisao svog hoda i putovanja, smatra W. Brueggemann, podrazumijeva i zahtijeva osjećaj za smještenost, uprostorenost, ukorijenjenost, osjećaj uzemljenosti. U osjećaju za mjesto, u potrebi za mjestom, očituje se i sveopća ljudska čežnja za sigurnošću i smislom koja pripada području vjere. Nema smisla bez korijena i ukorijenjenja.¹⁶

3.3. Smjer: zemlja – biblijska teologija

Upravo traženje ukorijenjenja, uzemljenja, prvotna je briga Izraela, koja proizlazi iz Božjeg obećanja i darivanja zemlje (Post 1,28; 9,7; 15,18). To nije uopćena uprostorenost, već je posrijedi smještenosti i uzemljenosti koja ima svoje povijesno, vremensko i materijalno, tj. zemaljsko značenje. Međutim, zemlja nije samo *prostor* u kojem se događa ljudski život, nego je i *mjesto* događanja i življenja. Prostor možemo oslikati kao vikend, neki praznik ili neko slobodno vrijeme koje je označeno izvjesnom vrstom neutralnosti ili praznine u iščekivanju da bude ispunjeno našim odabirom. Prostor je poput slobodne pozornice, bez ikakva pritiska i uznemiravanja, bez da itko na njega računa i na njega polaže vlast. No, mjesto je nešto sasvim drugo. Ono je određeno, najčešće vezano uz određeni komad zemlje, u njemu su položeni korijeni i u njega se može ukorijeniti i postati dio njega. Ono nije odvojeno od naših odluka i želja, njemu težimo i prema njemu putujemo. Mjesto je prostor koji ima povijesno značenje, na kojemu su se neke stvari dogodile, a kojih se možemo sjetiti, i to sjećanje, povezano uz (neko) mjesto, prenijeti sljedećim generacijama te tako mjestu omogućiti kontinuitet i identitet sjećanja. Mjesto je, dakle,

¹⁶ Usp. W. BRUEGGEMANN, *The Land, Place as Gift, Promise, and Challenge in Biblical Faith*, Fortress press, Philadelphia, 1977., str. 2.-4.

prostor na kojem su se zbili (neki) događaji kojima se hrane sjećanja i tako omogućuju kontinuitet i identitet naroda, ali i pojedinaca tijekom generacija njihova opstojanja na tom mjestu. Osjećaj za mjesto središnji je element kojim se također i danas u pjesništvu, slikarstvu i filmu izražava put prema stjecanju smisla života. Stoga je on, kao takav, sastavni dio religioznoga i vjerničkog života. U prijelazu na mobilni, urbani stil života, mi smo se danas odmaknuli od osjećaja za mjesto. Čini se kako su danas zajedništvo i odgovornost, nekada prije vezani uz mjesto, kolateralne žrtve suvremene povijesti.¹⁷ Ljudskost, kako je vidi biblijska vjera, može se jedino naći i razumjeti u svjetlu pripadanja i odnosa prema zemlji, kao mjestu na kojem se događa odnos i povezanost s Bogom. Zbog toga biblijska vjera ne govori samo o odnosu Boga i njegova naroda, nego o odnosu Boga i njegova naroda i njegove zemlje.¹⁸

3.4. Smjer: zemlja – Bog

Ukoliko u svoje teološko promišljanje ne uvrstimo zemlju kao *mjesto* Božje objave, u opasnosti smo da odvojimo biblijsku vjeru i teologiju od stvarnosti i pretvorimo je u puko akademsko naklapanje, bez dodira s čovjekom koji je u svojoj biti određen svojim historicitetom, ukorijenjenošću i smještenošću u određeni povijesni kontekst. Židovski rabin i teolog M. Buber potvrđuje kako je zemlja jedna od osnovnih sastavnica biblijske vjere: »Prva zapovijed koju je Bog usadio u naša srca kao stvoritelj svih rasa i naroda, izvor i temeljni princip postojanja svega drugoga što je palo u naslijeđe našega naroda, jest to da mi sami imamo obvezu, poziv i poslanje poučavati druge povijesne narode zakonu na čije smo se obdržavanje i sami obvezali. Najveća kazna koja nas je zadesila zbog silaska s puta što nam ga je božanska providnost zacrtala, a koja je uvijek najžešće pritiskala naš narod, jest činjenica da, zbog toga što smo izgubili zemlju (*la terre*), više ne možemo služiti Bogu kao narod kroz svoje institucije koje ne možemo nastaviti i razvijati u našem sadašnjem sužanjstvu, budući da one pretpostavljaju postojanje društva ukorijenjenog u zemlju naših predaka. Da, upravo je zemlja (*la terre*) ono što nam nedostaje kako bismo mogli prakticirati svoju religiju.¹⁹ Zbog toga teološko-pastoralno razmišljanje, koje je općenito je usmjereno na fenomen prakticiranja vjere, kao utjelovljenog oblika odnosa Boga i čovjeka, od-

¹⁷ Usp. G. R. LILBURNE, *A Sense of Place, A Christian Theology of the Land*, Abingdon Press, Nashville, 1989., str. 27.

¹⁸ Usp. W. BRUEGGEMANN, *The Land*, str. 4.-6.

¹⁹ Mišljenje M. Bubera donosimo kako ga navodi W. Zimmerli (naš prijevod): W. ZIMMERLI, *The 'Land' in the Pre-exilic and Early Post-exilic Prophets*, u: J. T. BUTLER, E. W. CONRAD, B. C. OLLENBURGER, *Understanding the Word*, Sheffield, 1985. str. 259.

nosa čovjeka prema Božjoj riječi, nužno mora i samo uzeti neki tvaran oblik, utjelovljenje, tj. uzemljenost. Imajući to na umu, možemo bez ustezanja ustvrditi kako je zemlja *prostor*, a još više *mjesto* razumijevanja biblijske vjere, na njoj utemeljenog teološkog razmišljanja i teologije uopće, ali i prostor i mjesto konkretnog (pastoralnog) svjedočenja Crkve, kroz sve njezine članove, o svojoj vjernosti Bogu, njegovoj Riječi, na dobrobit svega čovječanstva (usp. LG, 17).

Liturgijski, navjestiteljski i spasenjski aspekt života crkvene zajednice nije moguće shvatiti bez njezinih zemaljskih oznaka koje spadaju u bit života i postojanja Crkve. Važnost prostora i »uzemljenosti« liturgije i teologije naglasio je M. Eliade govoreći o liturgiji i sakralnom prostoru kao »punini bića«. »Religiozni rituali u religioznim društvima označeni su naseljavanjem područja, građenjem prebivališta ili dolaženjem u nastanjeno (novo) mjesto. To su vječne potrebe ljudskih osoba. Nedostatak osjećaja za prostor povezan je s gubitkom prostornog identiteta. Pitanje prostornog identiteta i prostora koji je 'punina bića' intimno je povezano. Uistinu je očito kako religiozni pojam svetog prostora uvijek uključuje promatranje onog prostora koji ima svoje središte u nekom svetom mjestu.«²⁰ A to sveto mjesto unutar kojeg se (i na kojem se) ostvaruje punina susreta Boga i čovjeka u »punini bića« nije samo eshatološki prostor nebeskih sfera, štoviše, to je ona stvarnost koja je već sada i ovdje, zajedno s čovjekom i svim bićima, očitovanje slave Božje i njegove prisutnosti – zemlja.

3.5. Smjer: zemlja – čovjek – Bog

Teologija stvaranja koju su razradili teolozi H. U. von Balthasar i J. Moltmann shvaća čovjekovu sličnost s Bogom u relacijskom smislu. Bog je biće koje se ostvaruje i postoji u odnosu s drugim osobama Presvetog Trojstva, a čovjek, kao njegova slika, ostvaruje se i postoji u odnosu s Bogom, drugim ljudima i svim stvorenim svijetom. Takvo shvaćanje, koje je originalno ideja K. Bartha, ne smatra govor o ljudskoj sličnosti s Bogom toliko govorom o čovjekovoj naravi, koliko govorom o razlogu zbog kojeg mu je sličnost s Bogom dana. Svrha čovjekove sličnosti s Bogom jest uspostava osobne povezanosti čovjeka i Boga, pri čemu se potvrđuje teološka poruka kako čovjeku ne trebaju idoli i slike od kamena i mjedi da bi si predstavio Božju prisutnost. Čovjek, pametniji i mudriji od svakog idola i amuleta, k tome i sposoban govoriti, slušati i voljeti svoga Stvoritelja, ima vladarsko dostojanstvo po kojem je sa svojim Stvo-

riteljem sposoban uspostaviti odnos za kakav nijedno drugo stvoreno biće nije sposobno. Isto takav odnos, kakav Stvoritelj ima sa stvorenjem, moguće je ostvariti i čovjeku jer je on *stvoreni sustvaratelj*.²¹

Snagom svog daha/duha Bog počinje gibanje i postavlja svoj red odvajajući i postavljajući granice, dajući imena stvorenjima i potvrđujući njihovo postojanje prepoznavanjem njihova postojanja. Na taj način Bog uspostavlja između sebe i stvorenja, po svojoj riječi, posebnu povezanost koja za stvorenja ima egzistencijalni, a za Boga epifanijski, objaviteljski karakter, što se osobito vidi iz svećeničkog izvješća o stvaranju (Post 1,1-2,4a). Bog se, naime, počinje objavljivati po svojim stvorenjima, ona su njegov izričaj, plod njegove riječi, izraz njegove samoobjave.²² Iako bi se, na prvi pogled, moglo reći kako je zemlja samo materija od koje Bog stvara i oblikuje žive stvorove, ipak nam valja primijetiti kako je zemlja od samog početka živa, živi stvor, a ne mrtva materija. Ona kao i svaki Božji stvor, u samoj sebi ima vrijednost. Ona sustvara, sudjeluje, giba se i odgovara svojim djelima svome Stvoritelju (Post 1,11-12). Ona izvodi život i iz nje niču, na njoj rastu i ona uzdržava život stvorenja (Post 2,9). Zemlja je prva objaviteljica i otkrivaateljica Božje riječi. Ona otkriva i objavljuje, materijalizira i čini svog Stvoritelja vidljivim i opipljivim.²³ Zemlja tako ima sakramentalni karakter – očitovanje božanskog Duha koji je u njoj prisutan. Ona pokazuje i vidljivim čini »neizrecivu blizinu Boga« kojeg čovjek može susresti u iskustvu duboke povezanosti s mjestom i prostorom vlastitog života i u promatranju drugih živih stvorova, drveća, cvijeća, ptica i životinja.²⁴ U tom smislu biblijski govor o zemlji nadilazi samo stvaranje zemlje kao materije od koje nastaju druga živa bića i prerasta u teološki govor o zemlji kao mediju Božje objave, ali i u govor o zemlji kao objaviteljici i izvršiteljici Božje Riječi, utjeloviteljici Božjeg Duha. Bog govori, a zemlja utjelovljuje, vidljivim i opipljivim čini Boga. Takvo poimanje zemlje nipošto ne oduzima Bogu njegovu transcendenciju i njegovu autonomnost, vlast koju kao Stvoritelj ima nad svim stvorenjima, ali ni ne dopušta promatranje zemlje

²⁰ Usp. G. R. LILBURNE, *A Sense of Place*, str. 29.-30.; M. ELIADE, *The Sacred and the Profane, The Nature of Religion*, Harvest Book Harcourt, New York, 1968., str. 24.

²¹ Usp. A. CASE-WINTERS, *Reconstructing a Christian theology of nature: Down to earth*, Ashgate, Aldershot, 2007., str. 117.-118.

²² Usp. D. EDWARDS, *For Your Immortal Spirit is in all Things, The Role of the Spirit in Creation*, u: D. EDWARDS, *Earth revealing – earth healing: ecology and Christian theology*, Liturgical Press, Collegeville, 2001., 61.

²³ Usp. N. HABEL, *Geophany, the earth story in Genesis 1*, u: S. WURST, *The earth story in Genesis*, Sheffield Academic Press, Sheffield, 2000., str. 42.

²⁴ Usp. D. EDWARDS, *For Your Immortal Spirit is in all Things, The Role of the Spirit in Creation*, str. 64.-65.

pa i svih drugih živih bića proizašlih iz njezina djelovanja kao onih koja pripadaju čisto materijalnom svijetu i koja bi, prema tome, bila samo »zemljana« i ovozemaljska. Utjecaj grčke filozofije na teološku interpretaciju u slučaju zemlje je neizmjeran. No, grčka filozofija, osobito platonistički sustav razumijevanja i tumačenja stvarnosti, usvojen u teološkoj interpretaciji, nanio je veliku štetu ispravnom razumijevanju i shvaćanju pojma zemlje. Zemlja je, a naravno i sve stvorenje, shvaćana kao nešto nesavršeno, nedovoljno stvarno, neživo, štoviše, zlo kao takvo. Slika u kojoj zemlja opskrbljuje živa bića tjelesnošću ili materijalnošću, a Bog svojim Duhom, ne potječe iz biblijske religiozne i teološke baštine, nego iz grčke filozofske raščlambe koja svijet promatra kao duhovni i tvarni. Svaki dualistički pristup govoru o zemlji u biblijskoj tradiciji je isključen i nemoguć. To je grčki, a ne biblijski pogled na stvarnost.²⁵ Zemlja svojom životvornom snagom izvodi i duhovnost i tjelesnost živih bića. Ona je izvor života u cjelovitosti i duha i tijela po izvršavanju Božje riječi i po odazivu na njegov poziv (usp. Post 1,11-12). Zemlja na taj način postaje živi izričaj Božje riječi i njegova govora te mogući način komunikacije između Boga i njegovih stvorenja. Štoviše, sama zemlja je instrumentalizirana Božja riječ, razumljiva i opipljiva, životvorno i znakovito očitovanje Božje – materijalizirani i instrumentalizirani živi Božji govor.²⁶

3.6. Smjer: zemlja – čovjek – Crkva

Biblijsko-teološka analiza Post 1,18 i 2,23 govori nam kako je upravo zemlja mjesto i prostor u kojem se događa čovjekovo samoostvarenje kao slike Božje, kao stvorenog suradnika Božjeg. Čovjek se kao suradnik i sustvaratelj ostvaruje tek suradnjom sa zemljom, obrađivanjem i skrbi o zemlji i njezinim stvorenjima – *da zemlju obrađuje i čuva* (Post 2,5.15; 4,2.12), što iz biblijskog teksta izrasta kao njegova osnovna svrha i razlog postojanja. Živeći i izvršujući tu svoju bitnu zadaću, čovjek ima mogućnost da ostvari vlastitu svrhu postojanja, nastavak djela stvaranja i održavanje Božjeg stvaralačkog reda, ali i da se, suprotnim ponašanjem, udalji od svoje sličnosti s Bogom i od sustvaratelja postane rušitelj i uništavatelj.²⁷ Stoga je definiranje svrhe čovjekova

stvaranja i njegova postojanja, prema izvješćima Knjige Postanka, neodvojivo od shvaćanja zemlje kao sredstva kroz koje se, i po kojemu se, Bog pripocava čovjeku te na taj način pokazuje svoj stil vladanja, upućujući ga da i on svoju vlast i gospodstvo među stvorenjima na Zemlji izvršava isto tako. Svako prigrablivanje vlasti i tiranski odnos prema stvorenjima izopačenje je sličnosti s Bogom i odstupanje od lika vladara i gospodara prema Božjoj zamisli.²⁸

Sve gore rečeno, u pastoralnom smislu i kao polazna točka pastoralnog djelovanja, temelji se na činjenici koju otkriva biblijski teološki nauk o bitnoj (supstancijalnoj) odrednici čovjeka kao bića. Čovjek je *ʾādām*, načinjen od *ʾādāmā^h* – zemlje (Post 2,7). Gramatički odnos riječi *ʾādām* (čovjek-čovječanstvo) i *ʾādāmā^h* (zemlja) istovjetan je gramatičkom odnosu riječi *ʾiš* (muškarac) i *ʾiššā^h* (žena) (Post 2,23-24). Ova gramatička igra riječi nije uvrštena u biblijski izvještaj o stvaranju slučajno, iza nje se kriju duboke teološke poruke o naravi odnosa čovjeka i zemlje i ljudskog para. Ponajprije, *ʾādāmā^h* ne predstavlja samo materiju od koje je načinjen čovjek, nego stoji kao izraz simbioze, zajedničke povezanosti u jednu životnu cjelinu u kojoj Duh/dah Božji i zemlja postoje. Ta simbioza vidljiva je u čovjeku i njegovu djelovanju. Narav te simbioze, suživota i supostojanja, istovjetna je odnosu i vezu sličnom vezu ljubavi između *ʾiš* i *ʾiššā^h* – muškarca i žene. Kao što muškarac i žena čine par iz kojeg se, njihovom plodnošću, produžuje njihov život i život njihove obitelji, isto, i na isti način, zemlja i čovječanstvo (ljudska vrsta) čine par te tvore partnerski odnos u kojem, čuvajući i potkrepljujući život, jedno drugome međusobno osiguravaju blagostanje i ugodan život. Taj odnos je, nadalje, istovjetan odnosu saveza, bez obzira radi li se o bračnom savezu ili Savezu između Boga i Izraela. Čovječanstvo i zemlja su, dakle, vezani odnosom saveza koji obuhvaća svakog pripadnika ljudskog roda, bio on muškog ili ženskog spola (Post 9,9-13). Zemlja je čovjeku mjesto, prostor i jamstvo – predmet i sadržaj savezničkog životvornog odnosa s Bogom. Bog, kao stvoritelj i vlasnik sve zemlje, stvara čovjeka od praha zemaljskog i udahnuje (daje) mu život. Međutim, stvaranju čovjeka prethodi Božji suradnički, saveznički odnos sa zemljom, iz kojeg nastaju biljke i životinje, pa i čovjek kao plod oživljene, Božjim duhom/dahom (*nešāmā^h*) darovane i obdarene zemlje (Post 2,7). Život čovjeka i njegovo

²⁵ Usp. X. LÉON-DUFOUR, Čovjek, u: *RBT*, 150.; F. VAN DYKE, *Re-deeming creation: the Biblical basis for environmental stewardship*, InterVarsity Press, Downers Grove, 1996., str. 31.

²⁶ Usp. N. HABEL, Geophany, the earth story in Genesis 1, str. 43.-44.

²⁷ Široku raspravu o značenju i promjeni shvaćanja čovjekove sličnosti s Bogom u novijim papinskim enciklikama i o shvaćanju termina »imago Dei« u povijesnom razvoju teološkog nauka Crkve vidi u: D. ROBINSON, *Understanding the »imago Dei«: the thought of Barth, von Balthasar and Moltmann*, Ashgate, Burlington, 2011.

²⁸ »Čovjekova vladavina trebala bi, doista, nositi obilježja Božje vladavine i Božjega odnosa spram svijeta.« Usp. B. LUJIĆ, Dar života i odgovornost za njega. Biblijski okvir za poimanje smisla života, u: B. VULETA, A. VUČKOVIĆ, (ur.), *Odgovornost za život*, Zbornik radova, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2000., str. 154.

postojanje, davanje je Božjeg daha zemlji, kojim Bog oživljava prah zemaljski. Zemlja u tom činu postaje obdarena čovjekom proizašlim iz Božjeg darivanja. Čovjek je, dakle, po zemlji dar, samoj zemlji, ali i zemlja je Božji dar čovjeku, jer bez nje on ne postoji (usp. Post 2,8-17). Svoj život duguje Bogu koji oživljava zemlju.²⁹ Tako saveznički odnos Boga i zemlje tvori čovjeka, a u temelju čovjekova postojanja je zemlja (Post 2,7). Čovjek je stvoren kao biće saveza, dara i uzdarja, pri čemu su i Bog i zemlja bitni čimbenici savezništva iz kojeg se on rađa i nastaje. Međutim, kako kaže B. Lujčić: »Bez obzira što život dolazi od Boga, on je ipak vezan uz zemlju kao čovjekov dom.«³⁰

3. Zaključne smjernice – čitati i tumačiti Božju riječ sa/iz/kroz/unutar zemlje

Počeci gibanja glede teološkog proučavanja teme zemlje u Bibliji bili su potaknuti općeprihvaćenom spoznajom kako biblijska teologija, a osobito ona koja se bavi spisima Staroga zavjeta, treba odgovoriti na zahtjeve suvremene generacije i potvrditi svoju teološku zauzetost u pružanju i utvrđivanju, Crkvi potrebnih, novih poruka utemeljenih na iskustvu biblijske vjere, ili barem poraditi na interpretiranju prijašnjeg nauka na nov način, prikladan vremenu, razumijevanju i potrebama suvremenog čovjeka (DV, 23-24). Primijećeno je također kako istine starije biblijske teologije, koja je u službi dogmatike, kao i suvremeniji biblijsko-teološki pravci koji služe u apologetske svrhe obrane starih dogmatskih stajališta, više nisu bile održive. Osobito vjernici laci postaju danas sve više svjesni da u odnosu na ekološka pitanja moraju zauzeti pozitivan stav. Potreba mijenjanja odnosa i ponašanja prema prirodi od velike je važnosti ne samo zato što je čovječanstvo ugroženo onečišćenjem okoliša, već i stoga jer nas na to obvezuje ispravno tumačenje objave o stvorenoj prirodi.³¹ U vremenu obilježenoj »praskom informacija« sve naglašenijom postaje potreba za novim pokušajima doticanja značajnih tema, motiva i simbola biblijske vjere.³² Trudeći se da ne izgubi bogatstvo koje se nalazi u raznolikosti biblijskih tradicija, biblijska

teologija današnjice, napuštajući stari normativni stil, usmjerila se prema proučavanju teološkog nauka biblijske vjere, ne s namjerom da pruži gotove zaključke, već da bude izazov za ispravno i s biblijskom vjerom sukladno oblikovanje teoloških pitanja. Zato u današnjem svijetu, u kojem si čovjek postavlja mnoga pitanja koja si prije nije postavljao,³³ pred teologijom i teolozima, a osobito pred onima koji proučavaju Bibliju, stoji odgovoran zadatak i zahtjev na koji je potrebno primjereno odgovoriti ili barem uputiti na slična povijesna iskustva Izraela gdje bi se mogao pronaći odgovor i uputa kojom je Bog usmjerio, ili barem pokušao usmjeriti, svoj narod prema odgovarajućem rješenju, te to rješenje primijeniti u suvremenoj povijesnoj situaciji.³⁴ U okviru gore spomenutih stajališta glede biblijske teologije rodila se potreba za razjašnjenjem i dubljim proučavanjem teme zemlje u Bibliji kako bi se mogao ponuditi odgovor na mnoga novonikla povijesna događanja i susresti probleme proizišle iz stanja u kojem se našlo suvremeno čovječanstvo.

Kao teološki i pastoralni izazov suvremene Crkve stoji zemlja koja svojom porukom nadilazi dosadašnja paušalana odbacivanja i zapuštanja, a s njome i seosko/zemljoradničko stanovništvo koje je, vrlo često samo zbog toga jer živi na zemlji i od zemlje, smatrano nedovoljno pastoralno atraktivnim. Međutim, nalazi proučavanja biblijske teologije, s kojima smo bili samo šturo i ukratko upoznati u ovoj članku, trebali bi usmjeriti našu pozornost na zemljoradničko stanovništvo koje u sebi još uvijek gaji temeljnu ljudsku i religioznu ukorijenjenost u zemlju koja svojim teološkim značenjem u biblijskoj vjeri nadilazi mnoge druge teme i teološkog i pastoralnog umovanja i planiranja. Ljudskost se, kako je vidi biblijska vjera, može jedino naći i razumjeti u svjetlu pripadanja i odnosa prema zemlji, kao mjestu na kojem se događa odnos i povezanost s Bogom. Zemlja je mjesto i prostor Božje objave, a ujedno i mjesto i prostor našeg teološkog razmišljanja. Odvajanje teologije od zemlje, od ljudskog historiciteta, ukorijenjenosti i smještenosti u određeni povijesni kontekst dovodi nas u opasnost odvajanja teologije od konkretnog života, a time i do gubitka njezine vrijednosti i pružanja potpore čovjekovoj vjeri. Pastoralno, pak, djelovanje utemeljeno na teologiji koja ne uzima ozbiljno u obzir zemlju i »zemaljskost« čovjeka već je u samom svome začetku pothvat osuđen na propast, jer ne stoji na čvrstom i sigurnom tlu. ■

²⁹ Usp. E. J. VAN WOLDE, *Words become worlds: semantic studies of Genesis 1-11*, Brill, Liden, 1994., str. 20.-24.

³⁰ Usp. B. LUJČIĆ, *Dar života i odgovornost za njega*, 155.

³¹ Usp. A. REBIĆ, *Ekologija srca – ekologija prirode u Starome zavjetu*, u: M. KARADJOLE (ur.), *Ekologija srca – ekologija prirode*, Zbornik II., Međunarodni znanstveni simpozij Zagreb – Heidelberg, HKD sv. Jeronima, Zagreb – Heidelberg, 2001., str. 16.

³² D. A. CARSON, *Biblical theology*, u: S. E. PORTER (ur.), *Dictionary of biblical criticism and interpretation*, Routledge, London, 2007., str. 35.-41.

³³ Usp. J. BALOBAN, *Suodgovornost za zaštitu čovjekove okoline*, u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija*, str. 182.

³⁴ Usp. A. POPOVIĆ, *Biblija kao knjiga pamćenja*, *Bosna Franciscana*, 18(2003.), str. 47.-48.; 56.-79.